

Бюджетний дефіцит в Україні та проблеми його фінансування

У статті досліджено причини, наслідки та закордонний досвід боротьби з бюджетним дефіцитом. Вивчаються основні джерела фінансування бюджетного дефіциту в Україні.

бюджетний дефіцит, державний борг, фінансування бюджетного дефіциту

Постановка проблеми та її актуальність. На сьогоднішній день немає держави, яка в ті або інші періоди свого існування не стикалася б з бюджетним дефіцитом. Це стосується і України. В умовах ринкової економіки бюджетний дефіцит здійснює негативний вплив на соціально-економічний розвиток держави. Тому в сучасних умовах господарювання, питання розробки напрямів зниження і подолання бюджетного дефіциту набувають особливу актуальність.

Бюджетний фонд, що є матеріально-фінансовою базою діяльності держави, формувався виходячи із задач функціонування адміністративно-командної системи. Його величина була орієнтована не на оптимальні пропорції, необхідні для регулювання економіки і вирішення соціальних проблем, а на витратний підхід, покликаний забезпечити фінансовими ресурсами діяльність багаточисельних органів державної влади [1, С. 99].

Проблеми фінансування дефіциту державного бюджету належать до досить гострих та дискусійних. Це пов'язане з тим, що дефіцитне бюджетне фінансування здійснює неоднозначний вплив на розвиток країни. Отже, питання бюджетного дефіциту і удосконалення підходів до його фінансування, зокрема, в Україні особливо актуальні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дефіциту державного бюджету розглядалася в працях: Колеснікова Р, Білоусової Н., Федосова С, Опаріна С, Омелянович Л., Сафонової Л., Гордєєвої Л., Редіної Н., Павлової Л., Болдирєва Б., Романенка О. та ін.

Цілі статті. Мета статті - аналіз стану бюджетного дефіциту загалом та в Україні і визначення проблем його формування і покриття, вивчення досвіду інших країн з цих питань.

Виклад основного матеріалу. Дефіцитом бюджету (DEF) у традиційному розумінні є перевищення видатків бюджету над його доходами (податки та податкові доходи бюджету), а накопичена сума дефіцитів і бюджетних надлишків являє собою державний борг [2, С. 16].

$$\text{Дефіцит} = \text{Видатки} - \text{Доходи}$$

© К. В. Самсонова, 2010

Бюджетний дефіцит виникає в результаті незбалансованості економіки, зниження доходів і різкого зростання видатків, викликаних безгосподарністю. Ринкова економіка зможе стабілізувати економіку й вирівняти видатки з доходами, користуючись жорстким режимом економії коштів, який повинні провадити всі владні і управлінські структури.

Існують різні оцінки граничного розміру рівня бюджетного дефіциту. Наприклад, Маастрихтський договір серед інших умов потенційним учасникам валютного союзу ставить і таку, як межа дефіциту держбюджету 3 % від ВВП. Згідно з даними міжнародної

статистики допустимою є величина бюджетного дефіциту в індустріально розвинутих країнах, яка коливається у межах 3 – 4 % від розміру ВВП за середньосвітової його величини 4,5 %. Спостерігається тенденція до стабілізації бюджетного дефіциту в середньосвітовому вимірі в розмірі 3-5% [3, с. 74]. «Порогове» значення індикатора дефіциту Державного бюджету України складає 3% до ВВП.

Слід зауважити, що розмір бюджетного дефіциту, який перевищує 3% валового національного продукту, призводить до зниження інвестиційної активності, розвитку інфляції. Такий дефіцит є гальмом економічного зростання держави “ [4, с. 19].

Дефіцит виступає чи не найважливішим чинником в системі загроз не лише бюджетній, а й фінансовій безпеці держави загалом. Після вступу України до МВФ та Міжнародного банку реконструкції та розвитку дефіцит Державного бюджету офіційно фіксується, причому в такій формі, як це заведено в більшості країн, і встановлюються джерела його покриття.

Проблема подолання дефіциту бюджету в Україні є однією з найбільш важливих і спірних фінансових питань. При її обговоренні нерідко розглядають досвід інших країн, економіка яких функціонує нормально і при рівні бюджетного дефіциту в 5-10% від ВВП. Ситуацію загострюють ще й несприятливі чинники розвитку вітчизняної економіки: низький рівень ВВП, фінансових ресурсів як на рівні держави, так і суб'єктів господарювання.

Бюджетний дефіцит в Україні – це вимушений дефіцит. У нашій країні рівень оподаткування настільки високий, що далі підвищувати його практично неможливо. Недостатність доходів державного бюджету зумовлюється недостатнім обсягом доходів підприємств і громадян. А відтак бюджетний дефіцит походить не з фінансової політики держави у сфері доходів, а з дефіциту фінансових ресурсів у нашому суспільстві.

До основних причин бюджетного дефіциту на Україні можна віднести [2, С.250]: низький рівень життя більшої частини населення України; зниження ефективності виробництва; скорочення об'ємів валового внутрішнього продукту; скорочення доходів в умовах кризисного стану економіки; значне зростання і нераціональна структура бюджетних витрат; наявність значного тіньового сектора в економіці; недосконале законодавство і податкова система.

Значний рівень дефіциту Державного бюджету та невиражена політика надання державних гарантій по зовнішніх запозиченнях були основними чинниками накопичення і зростання боргових зобов'язань держави та видатків на обслуговування боргу, що призвело до виникнення боргової проблеми у бюджетно-фінансовій системі України.

Значний вплив на бюджетний дефіцит робить таке явище як безробіття. Його зростання призводить до збільшення витрат держави. А унаслідок зниження безробіття відбувається зростання доходів держави (працюючі громадяни отримуючи заробітну плату, мають можливість більше купувати товарів і отримувати послуг, а також сплачувати податки). Тому, зниження безробіття є важливим напрямом зниження бюджетного дефіциту

До 2000 року спостерігається поступове зменшення дефіциту; у період 2000 – 2003 рр. – незначні коливання близько нуля, що якраз і характеризують вдале використання держбюджету; у 2004 дефіцит різко зріс, до 2006 р. поступово зменшувався, а у 2007-2009 рр. знову помітно зростав [3, С.33].

Дефіцит загального фонду державного бюджету за підсумками 2009 року перевищив 28 млрд. грн, при тому що граничний показник на рік становить 9,2 млрд. грн. У Міністерстві фінансів запевняють, що настільки високий дефіцит загального фонду держбюджету - сезонне явище, і не бачать в цьому нічого критичного.

За прогнозами Міністерства фінансів, у 2010 р. рівень дефіциту бюджету складе 4,3 млрд. доларів [5; С. 19]

За даними Міністерства фінансів України, із запланованих 255,3 млрд. грн. поступлень до державного бюджету фактично у 2009 році поступило 225,4 млрд. грн., що

на 2,7%, або на 6,3 млрд. грн., менше, ніж в 2008 році. Із запланованих 184,6 млрд. грн. надходжень до загального фонду держбюджету в 2009 році фактично поступило 172,2 млрд. грн., що на 7,3%, або на 13,7 млрд. грн., менше, ніж в 2008 році. Рівень виконання прибуткової частини загального фонду держбюджету в цілому за 2009 рік склав 93,3%. Недовиконання складає 12,4 млрд. грн. Із запланованих 70,7 млрд. грн. надходжень до спеціального фонду держбюджету в 2009 році фактично поступило 53,1 млрд. грн.

Відповідно до оперативного звіту Державного казначейства України, витратна частина державного бюджету за 2009 рік виконана в об'ємі 242,4 млрд. грн., що на 0,9 млрд. грн. (на 0,4%) більше аналогічного показника попереднього року. Загальний фонд держбюджету в 2009 році був виконаний в об'ємі 187,7 млрд. грн., або 96,6% річного плану.

На думку економіста компанії Astrum Investment Management О. Блінова, уряд цього року гостро потребує фінансування дефіциту Державного бюджету, тоді як для кредитного поповнення резервів Національного банку причин мало. Він аргументує свою точку зору тим, що «міжнародні резерви Нацбанку вже виросли на 3 млрд. доларів за перше півріччя ц.р. і продовжують рости завдяки профіциту платіжного балансу. Таким чином, в 2010 році кошти МВФ, швидше за все, активно використовуватимуться Міністерством фінансів, тоді як уже в подальші роки вони спрямовуватимуться практично повністю Національному банку України - фактично для рефінансування попереднього кредиту від МВФ на 10,7 млрд. доларів, які мають бути погашені в 2012-14 роках.

При цьому, вважає економіст, Міністерство фінансів могло б направити 2 млрд. доларів від МВФ на погашення дорожчого кредиту на суму 2 млрд. доларів, одержаного від банку ВТБ. На думку О.Блінова, через небажання йти на цей крок можна зробити важливі висновки. По-перше, уряд бачить, що бюджетний дефіцит в 2010 році може зростати далі і перевищити цільовий показник в 5% ВВП. Другий висновок: роль приватизації у фінансуванні дефіциту бюджету-2010 має бути дуже низькою. Зокрема, вважає економіст, приватизація державної монополії «Укртелеком» цього року вкрай мало ймовірна. За його прогнозами, бюджетний дефіцит в 2010 році становитиме 6% ВВП [6].

Зобов'язання держави щодо погашення основної суми державного боргу та його обслуговування є ключовою проблемою бюджетної політики в наступні декілька років.

Більшість країн світу нині мають великі державні борги. Так, наприклад, дефіцит державного бюджету США починаючи з 1981 р. щорічно перевищував 100 млрд. дол., а в деякі роки – 200 млрд. дол.

Фінансування бюджетного дефіциту можливе з використанням різних його способів. До найважливіших з них належать: залучення позик; проведення державою активних операцій (повернення коштів з депозитів, розміщених у вітчизняних і зарубіжних банках; пред'явлення цінних паперів з метою одержання доходів; використання коштів, накопичених на казначейському рахунку уряду); продаж (приватизація) об'єктів державної власності. Залучення позик з метою фінансування дефіциту бюджету здійснюється у різних видах і формах, до яких належать, зокрема, внутрішні та зовнішні запозичення, що проводяться у формі кредитних угод, облігацій, казначейських зобов'язань та ін.

На особливу увагу заслуговують питання фінансування державного дефіциту за рахунок надходжень від приватизації, адже залучення ресурсів у такий спосіб не передбачає повернення коштів позичальникам. Як у випадках розміщення державних боргових зобов'язань. Тому фінансування бюджету шляхом використання приватизаційного ресурсу не спричиняє збільшення державного боргу, проте повинне мати цільовий характер.

Можна погодитись з усіма напрямками подолання дефіциту бюджету, окрім проведення грошово-кредитної емісії, бо це питання є дуже суперечливим стосовно

наслідків, які воно спричинює. Це явище викликає знецінення грошей, яке породжує неконтрольовану інфляцію, підбив стимул-реакцій для інвестицій, знецінення заощаджень населення. Всі ці наслідки суттєво знижують національний дохід країни. Тому використання цього напрямку доцільно впроваджувати лише в крайньому випадку.

Світовий досвід вказує чотири основні способи вирішення проблеми бюджетного дефіциту:

- а) скорочення бюджетних витрат;
- б) пошук джерел додаткових доходів;
- в) випуск (емісія) незабезпечених грошей з метою використання для фінансування державних витрат;
- г) позика грошей у банків, господарських організацій, громадян, інших держав, іноземних та міжнародних фінансових організацій [4, с. 20].

У програму конкретних заходів щодо скорочення бюджетного дефіциту варто включити і послідовно проводити в життя такі заходи, що, з одного боку, стимулювали б приплив коштів у бюджетний фонд країни, а з іншого боку - сприяли скороченню державних витрат, тобто:

- зміна напрямків інвестування бюджетних засобів у галузі народного господарства з метою значного підвищення фінансової віддачі від кожної гривні;
- зниження воєнних витрат;
- зберігання фінансування лише найважливіших соціальних програм;
- мораторій на прийняття нових соціальних програм, що потребують значного бюджетного фінансування;
- заборона Центральному банку країни надавати кредити урядовим структурам будь-якого рівня без належного оформлення заборгованості державними цінними паперами.

Крім цього, варто враховувати, що “у світовій практиці для зниження бюджетного дефіциту широко використовується така форма, як залучення в країну іноземного капіталу. З його допомогою вирішується відразу декілька задач, причому не тільки фіскального, але й економічного характеру, скорочуються бюджетні витрати, призначені на фінансування капітальних вкладень (а виходить, зменшується розрив між прибутками і витратами), розширюється база для виробництва товарів і послуг, з'являється новий платник податків (отже, збільшуються дохідні надходження в бюджет), поліпшується стан платіжного балансу” [4, с. 20].

В останні роки в Україні прийнято курс на стабільне збільшення як доходів, так і видатків державного бюджету. Було затверджено також програми зростання обсягів державного кредитування. У свою чергу, для забезпечення таких операцій нарощувались обсяги фінансування дефіциту державного бюджету. Прийняті планові показники відповідають такій політиці. Проте в ході їх практичної реалізації затверджені законодавством показники фінансування бюджетного дефіциту не досягаються.

До найважливіших напрямків активізації бюджетної політики з питань фінансування дефіциту державного бюджету слід віднести такі:

- ресурси, залучені з метою фінансування дефіциту бюджету, доцільно направляти на посилення інвестиційної діяльності держави та поліпшення умов забезпечення економічного зростання;
- мобілізовані кошти необхідно використовувати для вирішення економічних та соціальних проблем з урахуванням не тільки поточних, але й середньо- та довгострокових перспектив;
- у майбутньому погашення боргових зобов'язань має бути рівномірним і не призводити до перевантаження бюджетної системи у кожному конкретному періоді;
- залучення ресурсів державою не повинне негативно впливати на розвиток вітчизняного бізнесу та проведення міжнародних фінансових операцій;

– для стабілізації фінансового розвитку країни слід шляхом вжиття заходів щодо антиінфляційного регулювання обмежити вплив фінансування дефіциту бюджету на розбалансування її грошово-кредитної системи [8, С. 21].

В Україні управління фінансуванням дефіциту державного бюджету доцільно зорієнтувати на запобігання загострення ситуації у фінансовій сфері. Для цього слід збільшити інвестиційні видатки бюджету і витрати на підтримку вітчизняного бізнесу, а також посилити стимулювання внутрішнього попиту. Необхідною є фінансова підтримка державних банківських установ, спрямована на зміцнення їх стійкості за рахунок нарощування статутних капіталів. Потребують підтримки програми стимулювання організованих заощаджень населення та обмеження відпливу депозитів.

Все вищеперераховане підтверджує той факт, що ідеального методу покриття дефіциту досі не існує. Всі з шляхів подолання дефіциту мають негативні наслідки. Нейтральне збалансування бюджету можливе лише в довгостроковому періоді.

Висновки. Отже, значний рівень дефіциту бюджету та, як наслідок, стрімке зростання державного боргу протягом останніх років стали суттєво впливати на стан економіки країни. Виникла нагальна необхідність у проведенні більш якісного аналізу макроекономічного впливу бюджету.

В сучасних умовах уряд повинен постійно контролювати розмір бюджетного дефіциту, інакше він здійснюватиме дестабілізуючий вплив на соціально-економічний розвиток країни. Необхідно приділяти більше уваги збільшенню доходів держави шляхом подолання безробіття, поліпшення податкової системи, удосконалення приватизації державного житла, поліпшення фінансового стану суб'єктів господарювання та ін. З метою максимально ефективного управління дефіцитом державного бюджету необхідно застосовувати систему економічних заходів. Дефіцитне фінансування для України вкрай важливе і необхідне. Його слід не скорочувати, а переорієнтувати на вирішення основної проблеми нашої економіки – поживлення інвестиційної діяльності.

Список літератури

1. Невінчаний І. С. Основні шляхи подолання бюджетного дефіциту в Україні / І. С. Невінчаний // Формування ринкових відносин в Україні. - 2009. - № 6. - С. 98-101.
2. Павлова Л. П. Економічна характеристика бюджетного дефіциту // Фінанси України. – 2008. - № 3. – С. 15-20.
3. Редіна Н. І., Гордєєва Л. П. Дефіцит бюджету й основні шляхи його подолання в Україні // Фінанси України. – 2009. - №5. – С. 93.
4. Федосов В., Гладченко Л. Бюджетний дефіцит у контексті західної фінансової теорії і практики // Финансовые риски. – 2009. - № 3. - С. 19-32.
5. Шелест В. В. Бюджетний дефіцит України // Актуальні проблеми економіки. – 2007. - № 3. – С. 19.
6. Козир А.І., Британська Н.Н. Фінансування дефіциту державного бюджету // Електронний ресурс. – [Режим доступу]. - <http://intkonf.org/kozir-ai-britanska-nn-finansuvannya-defitsitu-derzhavnogo-byudzhetu/>
7. Огонь У. Домінанти фінансової стабільності в розвитку зобов'язань держави // Фінанси України. №5. –2008. – С. 32-41с.
8. Деменок О. В., Глухова В. І. Бюджетна безпека України як складова фінансової: стан та перспективи // Наука й економіка, - 2010. - № 1 (17). С. 16 – 21.

Одержано 24.09.10